Heemschut

BESCHERMT CULTUURMONUMENTEN

Jaargang 86 | Oktober 2009

Korenmetershuis: de nieuwe Richtlijnen getest

Waardenburg, restauratie zoals dat hoort

Bijzonder wonen in Oostelijke havens

Kwart eeuw te hoop tegen sloop

Voorwoord

Naar aanleiding van de prikkelende uitspraken van Vincent van Rossem in de laatste uitgave van Heemschut kwam een aantal reacties binnen. Het is goed om voortdurend na te denken welke kansen er zijn om erfgoed beter op de kaart te zetten. Lang niet alle ideeën zijn haalbaar. Zonder monumentaal bezit zal Heemschut nooit een National Trust worden. Heemschut werkt echter binnen haar mogelijkheden aan kansen om erfgoed beter voor het voetlicht te brengen en neemt het op voor de belangen. Deze maand hebben wij mede de Federatie Instandhouding Monumenten opgericht. Samen met andere professionele organisaties willen we, luisterend naar het particuliere monumentenveld, belangrijke thema's landelijk agenderen. We zijn ook blij met de aandacht van dagblad Trouw voor ons erfgoed. Hun interactieve kaart maakt een van de plannen, waarvoor u als lid vorig jaar een extra bijdrage werd gevraagd, overbodig. Via Trouw is er inmiddels de interactieve website waarop waardevol en bedreigd erfgoed kan worden geplaatst. Uw extra bijdrage zetten we daarom graag in voor dat wat u als lid ook aangeeft zeer belangrijk te vinden: de beïnvloeding van de politiek om meer voor behoud van ons erfgoed te doen. Samen met Kunsten '92 werken we als erfgoedorganisaties aan een strategische agenda. Doel is om (aankomende) politici voor, tijdens en na de gemeenteraadsverkiezingen te informeren en te enthousiasmeren. Nog te vaak is er onwetendheid over de kansen én taken die er liggen bij gemeenten, bijvoorbeeld voor het opzetten van een eigen monumentenbeleid.
Bij de start van de campagnes van de partijen voor de verkiezingen van maart 2010 wordt duidelijk of erfgoed ook echt de aandacht krijgt die het verdient.

Karel Loeff
directeur

Inhoud

Kantoor van DAAD Architecten in Beilen in een voormalig fabrieksgebouw. Foto Eric le Gras

Restauratie en hergebruik

In het cultureel erfgoed kun je er niet omheen dat de bestemming van een gebouw vaak moet worden aangepast om het voor hernieuwd gebruik geschikt te maken. Dat is dan meteen ook de reden om uiteindelijk af te zien van restauratie. Slopen is simpeler.
Dat het ook anders kan vertelt architect Rob Hendriks uit Beilen. Het bureau Daad Architecten adviseert bijvoorbeeld, om vooraf niet te veel eisen te stellen. Een Programma van Mogelijkheden biedt veel meer kansen op hergebruik. Dan kan een overtollig geworden bedrijfsgebouw zich soepel voegen naar een tweede leven.

Een andere insteek is die van de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek. Voor verbouwing, herbestemming of restauratie is bouwhistorisch onderzoek vereist. De nieuwe Richtlijnen maken het mogelijk een objectieve waardenstelling te maken van het object, dat als basis dient voor toekomstige ontwikkelingen.

Een complete, industriële haven in Amsterdam, het Oostelijk Havengebied, is in twintig jaar omgevormd tot nieuwe woonwijk waar de oude bebouwing en verkaveling grotendeels opnieuw kon worden gebruikt. Hergebruik van een stadsdeel, waar je tegenwoordig op ontdekkingstocht naar het verleden kunt gaan.

Bedrijfsgebouwen voegen zich soepel naar tweede leven

Eric le Gras - Een leegstaand gebouw heeft een onzekere toekomst. Verpaupering dreigt en als het tegenzit volgt sloop. Hergebruik is noodzakelijk, maar dat betekent bijna onvermijdelijk een ingreep in de bestaande situatie. Architect Rob Hendriks van Daad Architecten uit Beilen: 'Als je vooraf te veel eisen stelt, volgt vaak de sloop van een gebouw dat heel goed een nieuw bestaan had kunnen krijgen.'

Het clusterkantoor in Veenhuizen. Dit voormalige werkgesticht Norgerhaven uit 1893 is tegenwoordig kantoor zonder tralies. Littekens van verbouwingen bleven zichtbaar, zoals hier waar een grote deur om een vorkheftruck door te laten is verdwenen. Het nieuwe metselwerk wijkt af. Foto DAAD Architecten/Christiaan de Bruijne

Links: Het kantoor van DAAD Architecten in Beilen was eerder een opslagruimte van de aankoopcentrale van boeren ACM. Foto Eric le Gras

Onder: Architect Rob Hendriks. Foto Eric le Gras

'Van silo kun je duiktoren of hammam maken'

HENDRIKS HEEFT GENOEG ERVARING. Hij was betrokken bij de renovatie van monumenten als het Goudkantoor op de Groninger Grote Markt en de Van Mesdagkliniek in diezelfde stad. Daar stelde Daad zich terughoudend op. 'Met nieuwbouw kon je de kwaliteit van het bestaande eigenlijk niet overtreffen. Dan kies je voor behoud en restauratie.'
Naast behoud en restauratie onderscheidt Hendriks twee andere ontwerphoudingen: contrast en dialectiek. Architecten die voor het contrast kiezen, maken duidelijk waar de grens tussen oud en nieuw ligt. Ze restaureren het oude zorgvuldig en bij toevoegingen kiezen ze voor moderne materialen en technieken. Zelf komt hij vaak terecht bij de derde mogelijkheid, de dialectiek. 'Zeker als het gaat om niet echt monumentale, maar wel karakteristieke gebouwen zoals fabriekspanden. Die zijn historisch interessant, maar meestal niet ontworpen op schoonheid. Dan zoek ik een doordringing van oud en nieuw, waarbij een vorm en een sfeer ontstaat die beide overstijgt.'

Silo

Hendriks vertelt over een voorstel voor hergebruik van een silo aan de Groninger Friesestraatweg. 'Het was de zoveelste verandering aan een gebouw waaraan voortdurend verbouwd was. Een ondernemer wilde er een Turks bad, een hammam, vestigen. We zagen daar wel wat in, omdat je het gebouw daarmee met minimale aanpassingen een nieuwe functie kon geven. In de kelder de baden, op de begane grond onder de silotrechters een restaurant met uitzicht naar boven. Omdat de silo zware, verticale lasten kan dragen, wilden we bovenin een zwembad bouwen met uitzicht over de stad. Verdiepingen in de schacht aanbrengen was vanwege de constructie van het gebouw te duur geworden.'
Het plan ging niet door, omdat de ondernemer de financiering niet rond kreeg. Hendriks: 'Voor een silo in Duitsland bedacht een collega het plan om er een duiktoren van te maken. Wij maakten zelf plannen om van een silo in Haaksbergen een museum met een café en atelierwoningen te maken. Bij een graansilo in Groningen willen we in de silokokers werkruimten voor zelfstandigen aanbrengen. De bouwaanvraag daarvoor loopt. Dat is onze aanpak. Begin niet met een Programma van Eisen, maar met een Programma van Mogelijkheden. Gedetailleerde eisen blijken vaak niet haalbaar in een complex met een eigen structuur. Dan volgt uiteindelijk de sloop van een gebouw, dat een waardevol, nieuw bestaan had kunnen krijgen.'

Rechtbank

De voormalige rechtbank in Groningen is een ander voorbeeld. 'We wilden het gebouw, dat oorspronkelijk stamt uit de middeleeuwen en geregeld is verbouwd, uitgebreid en uiteindelijk overgoten met een uniforme justitiesaus, leesbaar maken als een optelsom van de verschillende ingrepen in de geschiedenis. Daarom ook is een deel van de lambrisering uit de jaren zestig van de vorige eeuw ongemoeid gelaten. Ook die hoort bij de historie. Het archief werd bibliotheek van de universiteit. Er stond een

Interieur van DAAD Architecten. Foto Christiaan de Bruijne

De voormalige rechtbank in Groningen. Het archief is verbouwd tot bibliotheek van de Universiteit Groningen. Foto DAAD Architecten/Christiaan de Bruijne

Exterieur van de voormalige rechtbank in Groningen. Foto DAAD Architecten/ Christiaan de Bruijne

geweldig meubel, een opslagmachine: drie stalen vloeren boven elkaar, verdiepingshoogtes van ruim twee meter en elf lange rijen met kasten. Die constructie en de strenge sfeer van Justitie zijn gehandhaafd, maar er zijn vides in de vloeren aangebracht en vensters gemaakt. De cellen zijn nu computerruimtes voor studenten, de graffiti aan de muren is nog te zien.' Bij een utilitair gebouw blijft de historie zo afleesbaar, maar de nieuwe gebruikers moeten zich er ook op hun gemak voelen. Het voormalige werkgesticht Norgerhaven op het gevangeniscomplex in Veenhuizen uit 1893 is omgebouwd tot kantoorgebouw en daarbij verdwenen de tralies. Hendriks: 'Die zaten er oorspronkelijk niet en dat vonden de medewerkers prettiger. Maar de plaats in de muur waar een grote deur voor een vorkheftruck was gemaakt is gedicht met oorspronkelijke steensoort, die wel een ander metselverband kreeg. Zo bleven de littekens zichtbaar.'

Metzelaar

De vensters van het voormalige gesticht zijn gerestaureerd en voorzien van enkel glas. Aan de binnenzijde kwamen nieuwe vensters met dubbel glas, die open kunnen. Ook zijn extra nieuwe vensters aangebracht. 'Dit was een utilitair gebouw, de constructie paste bij het gebruik. Maar architect Metzelaar had gevoel voor ritme en daarop wilden wij voortborduren. De nieuwe vensters zijn eigentijds, maar corresponderen met het ritme van de spanten binnen, waarmee het nieuwe gebruik van de ruimte aan de buitenkant afleesbaar is.' Het ontwerp was niet onomstreden, Hendriks moest het tot bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (sinds dit voorjaar Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) bepleiten voor het goedkeuring kreeg.

'Begin niet met een Programma van Eisen, maar met een Programma van Mogelijkheden'

Strenge regels voor hergebruik zijn er niet, vindt Hendriks. Zeker bij gebouwen die geen bescherming genieten, is praktisch denken zijn motto. 'Kijk naar de mogelijkheden. Als je een fabriek wilt ombouwen tot appartementencomplex, dan krijg je te maken met het Bouwbesluit, dat bij voorbeeld voorschrijft hoe groot de ramen moeten zijn in verhouding tot het vloeroppervlak. Dan kun je concluderen, dat er te weinig ruimte is voor ramen en wordt het slopen. Maar je kunt ook aanpassingen in het vloeroppervlak maken of aan een andere functie denken.'

Daad

Bij het kantoor van Daad in Beilen werkte die aanpak. 'Dat was een opslagruimte van de ACM, een aankoopcentrale van boeren. We moesten in vier maanden verbouwen. Een extreem korte tijd, maar zo gaat het vaak bij dit soort projecten. We sloopten, ontwierpen en bouwden tegelijkertijd. Dat leerde ons interessante uitvoeringsfouten te accepteren en daarvan weer gebruik te maken. Het resultaat kun je zien als je met de trein van Zwolle naar Groningen rijdt. Even voorbij station Beilen aan de linkerkant.'

Eric le Gras is redacteur van Heemschut

Daad werkt samen met de Groninger Hanzehogeschool en Adviesbureau Van der Weele aan een onderzoek naar hergebruik van silo's. Recent verscheen hiervan een verslag. Zie ook www.daad.nl.